

דקדוקי קריאה והדרכה לקורא בפרשת שמיני ובהפטרות פרה ובראשון של תזריע

ט ד נִרְאָה: האל"ף בקמץ	
ט ו וִירָא: הוא"ו בשווא נע ולא בפתח	
ט טו וַיִּחַטְּאֵהוּ: הטי"ת בשוא נע בגלל הדגש. אין לקרוא וַיִּחַטְּהוּ ¹	
ט כ וְהַמִּכְסָּה: המ"ם בשוא נע	
ט כד וַתֵּצֵא אֵשׁ: טעם נסוג אחר לת"ו וכן הוא בהמשך בפרק י ב וַתֵּאכֶל הטעם בת"ו מלעיל, כן הוא בהמשך בפרק י ב	
י א וַיִּקְרִיבוּ: עפ"י רוב, מוטעם בגרש ² . לֹא צִוָּה אֹתָם: הלמ"ד במרכא כפולה	
י ד קָרְבָּו: שני טעמים באותה תיבה, יש לקרוא קודם את הגרשיים ולאחר מכן את התלישא ³	
י ו רֹאשֵׁיכֶם: הר"ש בקמץ גדול. אֶל-תִּפְרְעוּ: במונח לגרמיה ⁴ . אֲשֶׁר שָׂרָף ה': כך היא ההטעמה ולא כקורן ואחרים אשר הטעימו מרכא-טפחא	
י י וְלֹהֲבִדִּיל: הלמ"ד בשווא נע, בכ"י לניגוד הלמ"ד הראשונה בחטף פתח להורות על הנעת השווא ולא על קריאת החטף עצמו ⁵	
י יג חֲקֹךְ וְחֶקֶךְ: החי"ת בשני המקרים בקמץ קטן, כן הדבר בפסוק הבא. כִּי-כֵן צִוִּיתִי: הצד"י בקבוץ, בפסוק יח הצד"י בחירק	
י יט וְאֶכְלֹתִי: במלעיל. הֵיטֵב בְּעֵינֵי ה': הה"א בפתח והי"ד דגושה ⁶	
יא ז וְשִׁסַּע שְׁסַע: תיבה ראשונה במלרע, אין טעם נסוג אחר. וְהוּא גִּירָה לֹא-יִגָּר: טעם טפחא בתיבת וְהוּא	
יא ט בַּיָּמִים: הי"ד בקמץ ודגש חזק במ"ם הראשונה, רבים של 'ים' להבדיל מרבים של 'יום', כן הדבר בפסוק י	
יא יג הַעֲזֹנִיָּה: העי"ן בקמץ קטן	
יא יח וְאֶת-הָרֶחָם: במלרע	
יא כב וְאֶת-הַסְּלֵעִם: הסמ"ך בקמץ קטן	
יא לב וְכָל אֲשֶׁר-יִפֹּל-עָלָיו: כך היא ההטעמה ולא כקורן אשר הטעים מונח בתיבת יִפֹּל	
יא לה יִתֵּן: קמץ בטיפחא	
יא לו מַעֲיִן: העי"ן בשווא נח	

¹ או וַיִּחַטְּאוּ במבטא ה"ישראל" שאינו מבחין בין אל"ף לה"א...

² בתורה קדומה מוטעם בקדמא.

³ מקומה של תלישא גדולה הוא תמיד על האות הראשונה של המילה, לכן לא הייתה אפשרות אחרת לסמן את הטעמים.

⁴ יש מסתפקים במונח יחיד ואחריו פסק ואחריו רביע, אם הוא פסק שאחרי טעם מחבר או לגרמיה, שאז הוא מפסיק, כמו בפרשת נשא: שְׁנֵיהֶם | מְלֹאִים. בתכנת הכתר הוצאת בר-אילן החליטו שהוא פסק (אפשר להבחין אם הפסק קרוב למילת המונח או רחוק ממנה). ראה עוד בספר טעמי המקרא של ר"מ ברויאר ז"ל. לפי הרב ברויאר ישנם עוד שני מקומות נוספים בתורה בהם ישנו פסק לאחר המונח, וזה האחרון נחשב למונח לגרמיה למרות שאין רביע לאחריו: בספר בראשית בפרשת תולדת 'את מחלת' וביקרא בפרשת אמר 'אשר יוצק על ראשו'.

⁵ לגבי קריאת השוא כבר צוין כמה פעמים שמי שרגיל לקרוא שוא נע כסגול (המנהג הרגיל), אין טעם שישנה לחטף פתח בלא-גרונות.

⁶ כמשפט ה"א הידיעה, אך לא כל המפרשים פירשו כך את הה"א. הפועל עם ה"א הידיעה צריך לבוא בזמן הווה (בינוני) ואין כן הדבר. ולכן קשה כאן ההכרעה האם מדובר בה"א הידיעה או ה"א השאלה.

יא מג **תַּטְמָאוּ**: התי"ו בחירק ולא בשווא, משקל סביל (התפעל)

הפטרת שבת פרה יחזקאל לו טז:

יז **וּבְעֵלִילוֹתָם**: העמדות קלות בבי"ת ובלמ"ד הראשונה, יש לקרא 'וב-עלי-לותם'

יט **שִׁפְטֵתִים**: הטי"ת בשווא נח

כא **בְּאֶמֶר**: העמדה קלה בבי"ת

כג **בְּהִקְדָּשִׁי**: הק"ף בקמץ גדול ובדל"ת שווא נע. **לְעֵינֵיהֶם**: כן צריך להיות, עדיין אפשר למצוא חומשים משובשים שכתוב בהם לעיניכם.

כה **וּמִכָּל-גְּלוּלֵיכֶם**: מרכא, כהטעמה משנית, תחת הלמ"ד הראשונה

כו **וְרוּחַ חֲדָשָׁה**: יש להקפיד על הפרדת התיבות (בין ח"ת לחי"ת)

כח **וְהֵייתֶם**: טעם נסוג אחור ליו"ד

לא **וּמַעֲלִיכֶם**: על אף הקושי, הלמ"ד הראשונה בשווא נח. **וּנְקַטְתֶּם**: געיה בק"ף

לג **הַחֲרָבוֹת**: ה"א בסגול והחי"ת בחטף קמץ

לד **הַנִּשְׁמָה**: המ"ם בדגש חזק, מלשון שממה וכן הדבר בהמשך הפרק

לה **וְהַנִּשְׁמוֹת**: בתוכנת הכתר הנז"ן בחטף פתח, יש לקרוא שווא נע ובכל מקרה, הנז"ן איננה דגושה

לז **אֲדָרְשׁ**: האל"ף בחירק

ראשון של תזריע:

יב ב **וַיִּלְדָּה**: אי הקפדה על השווא נע בלמ"ד משבשת את המשמעות. **וְטַמְאָה**: המ"ם בשווא נע, והאל"ף צריכה להשמע. לא לקרוא וְטַמָּה. וכן בפסוק ה

יב ד **בְּדַמִּי טְהֵרָה**: אין מפיק בה"א. **יְמִי טְהֵרָה**: הה"א מופקת

יב ה **עַל-דַּמִּי טְהֵרָה**: אין מפיק בה"א

יב ו **וּבְמִלָּאת**: הלמ"ד בחולם והאל"ף אינה מונעת. **יְמִי טְהֵרָה**: הה"א מופקת

יג ג **הוא**: יש לשים לב בכל הפרשה מתי מנוקד הוא ומתי מנוקד הוא

יג ד **וּשְׁעָרָה**: אין מפיק בה"א

יג ה **לֹא-פָשָׁה**: שי"ן שמאלית

ט יב **נִמְצְאוּ** הצד"י בחירק מלא (הכתיב כאן חסר, אבל התנועה היא חירק מלא), בכל אופן יש הפרדה בין תנועת החירק לאל"ף שאחריה, גם בחירק חסר, ובעצם בכל הברה פתוחה. הדברים פשוטים למדי. מכאן ואילך התכתבות עם ידידנו אוריאל פרנק. כך העיר אוריאל על הערות הקריאה וההדרכה למגילת אסתר

ה יב **לֹא-הִבִּיאוּהָ** מלעיל:

אפ"ר:

יש להקפיד לבטא את האל"ף העיצורית במילה הַבִּי-אוּהָ.

HEVIA

ולא **HEVIYA** (כמו שניתן לשמוע בהקלטה **זו וזו** וגם **זו**)

אלא **HEVI'A** (כמו שניתן לשמוע אל נכון **כאן** וגם **כאן** בדקה 21:20)

תגובה ממני: לא מקבל! אני לא שומע הבדל בין HEVIA ובין HEVI'A

ועל שיבוש HEVIYA אין לדבר סוף. יש למדנים אומרים מיגוי ולכן מה?
 כח הדמיון שלי אינו יכול לנחש כל קריאה שגויה אפשרית.
 וכאמור אין לדבר סוף ומרוב עצים לא יראו את ההערות החשובות באמת.

אוריאל: שלום, ר' אליהו, איני מבין מה אינך מקבל.

הכינוד אינך שומע הבדל בין HEVIA ובין HEVI'A ??
 שים לב שכשאומרים "הביאה" נכון: HEVI'A,

לאחר שאומרים HEVI

יש עצירה של האויר בגרון (המכונה במאמרו של פרופ' אשר לאופר "סותם סידקי"),
 ורק לאחר א' עיצורית זו, ממשיכים בתנועת הקמץ.

יעויין במאמרו על הגיית האל"ף העיצורית, מתוך לשוננו לעם, התשנ"ב, מחזור מ"ג, עמ'
 24-20 שבאתר שלי.

לכן, לענ"ד יש להעיר כך:

ה יב לא-הביאה מלעיל, ויש לבטא אל"ף עיצורית ("הבי-אה").

יובל שילוני: אינני מבין על מה הויכוח. הרי ברור שיש לבטא א' עיצורית אחרת יתכן שנוי
 משמעות. למשל, בקריאת שמע "אתכם מארץ" - ישמע אתכם מרץ. ואולי אפשר למצוא
 גם דוגמאות של חרוף וגדוף. בטוי הא' נעשה על ידי הפסקה מוחלטת של זרם האויר.
 ובהתחלת הזרמת האויר מחדש תשמע הא' (עיצור פוצץ).
 הערתי: שוב, אוריאל טוען שצריך להשמע הבדל בין חירק מלא לחסר, יתכן שיש קוראים
 מובהקים שמבחינים, להעיר דבר כזה לכלל הקוראים והשומעים נראה מיותר, הקורא המדקדק
 אינו צריך להערה זו. והקורא הרגיל, לא יבין מה רוצים ממנו.

אוריאל: לא. ממש לא מה שהתכוונתי!

יש כאן שתי הערות:

לגבי ההטעמה: לא אני הערתי על כך, אך אני מסכים שיש טעם להעיר לקוראים
 להקפיד לקרוא מלעיל.

ללא קשר לכך, הערתי על כך שיש לבטא את העיצור א' כהלכה: "סותם סידקי", ולא
 כפי שנהוג בד"כ להתעלם/להתאלם מהאל"ף העיצורית, ולעבור ישירות מתנועת
 החירק לתנועת הקמץ.

אני מדביק כאן את הטבלה שכתבתי בעקבות הרצאתו המאלפת של ר' יובל שילוני
 ביום העיון במצפה יריחו, זאת חנוכה תשע"א.

המילה	ההיגוי המוטעה	בדומה ל"דו תנועה" (דיפתונג בלעז) בפתח הגנוב	ההיגוי הנכון
מֵאֲנֶת (שמות י ג)	meanta או meyanta	ea - כמו פתח גנוב במלה "רֵיחַ"	me'anta או mey'anta
כִּי-אֶתָּה (שמות יט כג)	kiyata או kiata	ia - כמו פתח גנוב במלה "אֶרֶץ"	ki'ata
מְפֹאֵר (בסידור)	m ^e foar או mfoar	oa - כמו פתח גנוב במלה "כֶּחַ" (אכמ"ל בסוגיית מבטא החולם)	m ^e fo'ar
תְּבוּאָה (תהלים קז לו)	t ^e vua או tvua	ua - כמו פתח גנוב במלה "רוחַ"	t ^e vu'a

רובא דעלמא מבטא בטעות את "הביאה" בדומה ל"ארים".

אני מקווה שעכשיו אובן נכון.
 אפ"ר

אורי טאניס: זה מה שאני גם הבנתי אחרי עיון חוזר בדברייך: כיצד לקרא על מנת לא
 להשמיט את האל"ף. אך כאמור, טעם התלישא לא ממש מסייע בהגהה שיש בה כדי
 להבחין בברור שיש כאן אל"ף קמוצה מפני שהטעם מאריך את הבי"ת שלפניה.

הערתי: אם כוונת הדברים לא להדביק מדיי את החירק של הבי עם האל"ף של אה

הרי אין לדבר סוף.

הכוונה הראשונית והראשונה של הרשימות היא להדריך את הקורא במקומות שעלולים
 לשגות בהם.

אני לא רגיל לקרוא בתורה, ולכן רשימותיי היו יותר מצד השומע ותקלות שזכרתי [חילופי נוסח הם עניין אחר] באמצע ספר בראשית הצטרף אורי בעל נסיון של קורא. וגם מנקודת מבט של קורא. די לציין במילים כמו מְנַשְׂאִים שאין לאל"ף להבלע, לא מְנַסִּים! גם במלים כמו חֲמָאָה ולא חֲמָה. אבל הנושא הזה [הבי--אה] שייך להדרכה כללית ולא נקודתית. נוסף לזה שכאמור גם הטעם וגם המנגינה על כרחך מפרידים. ומלה אחרונה, גם ככה אני קצת חושש שאולי חלק מההדרכות אינו מובן לכל אחד, להוסיף הערות שאינן מובנות בקל ולכול --- יאבד את המטרה. עם כל הכבוד לסימנים --- הערותיו הרבות והשוואותיו בשלל גדלים וכו', מפריעים לחלק מהקוראים [בעוד אחרים נהנים מהם]. די בזה אליהו

חלק מהערות אוריאל ותשובותיי: **אני מקווה מאוד שהדין הזה ושכמותו יביאו לתוצאות מעשיות מאוד: לביטוי נכון יותר של לשה"ק, ובפרט בק"ש ובקה"ת.**
עד לפני כחמש שנים לא הקפדתי לבטא כהלכה את הא' העיצורית, לכן אני מניח שיש עוד יהודים שאינם מדקדקים בנושא זה, והם יהיו מעוניינים בכך.
"הנושא הזה [הבי--אה] שייך להדרכה כללית ולא נקודתית". - איני מבין
ההערות להדרכת הקורא הן נקודתיות מלה מסוימת בפסוק מסוים.
ההערה שלא להתכיף את ההברה הפתוחה אל האל"ף היא כללית לא רק במילה הַבִּיאָה.
"גם הטעם וגם המנגינה על כרחך מפרידים". - איני מבין. אולי זה מה שאורי כתב:
"אך כאמור, טעם התלישא לא ממש מסייע בהגייה שיש בה כדי להבחין בברור
שיש כאן אל"ף קמוצה מפני שהטעם מאריך את הבי"ת שלפניה."
- אבל גם את דבריו איני מבין
הטעם והמנגינה מונעים את ההתכפה.

"חלק מההדרכות אינו מובן לכל אחד..." - אני בהחלט מסכים שחשוב לכתוב הדרכות שיהיו מנוסחות בבהירות המירבית, כדי שכולם יבינו.
ולכן כיון שההדרכה שהמלצת עליה לא הובנה אצלי, הרי היא רק תכביד במקום לעזור.
עוד אוריאל: מדברי רא"ל המנסח את ההערה שלי בסגנון "ההערה שלא להתכיף את ההברה הפתוחה אל האלף", וכותב כי "הטעם והמנגינה מונעים את ההתכפה" -- אני מבין שעדיין לא הובנתי נכון. רא"ל הבין שבאתי לומר שבמילה "הביאה" יש לעבור "תכף" (במהירות) מההברה "בי" להברה "אה", ושהערה זו נסתרת ע"י הטעם והמנגינה. האמת היא, שלא התייחסתי לשאלת המהירות והתכיפות.
השאלה היא האם כשמסיימים לבטא את תנועת החירק שבהברה זו (ולא משנה כמה מאריכים בהברה הַי), האם (כפי שנהוג בד"כ) מתעלמים מהאל"ף העיצורית, ועוברים מתנועת החירק היישר לתנועת הקמץ, דהיינו: האוויר ממשיך לזרום, תחילה בתנועת חירק, ואז, בעוד האוויר ממשיך לזרום החוצה, פותחים את הפה לשם מעבר לתנועת הפתח, ללא "סותם סידקי" (משהו כמו: ה-בִּי-ה), או שמבטאים כהלכה א' עיצורית: כלומר, כשמסיימים לבטא את תנועת החירק שבהברה זו (ולא משנה כמה מאריכים בהברה הַי) חונקים את תנועת האויר (=א' עיצורית) לשבריר שנייה, ואח"כ משחררים את האוויר בתנועת הפתח: ה-בִּי-אָה.
בברכה,
אוריאל

ע"כ מההתכתבות. ולסיכום, במילים שיש אל"ף אחרי הברה פתוחה, גם אם היא מוטעמת וגם אם לא, יש להפריד במקצת את האל"ף כדי שלא תבלע בחלקה בהברה שלפניה.
השאלה עד כמה יש צורך להעיר על זה ברשימות דקדוקי הקריאה.
את הדברים האחרונים על מעבר מחירק היישר לקמץ אני מתקשה להבין. לי לא ברור איך אפשר לבטא תנועות בלי אותיות.

יא כא ד'ר משה רענן פרשה וטבעה שבת בשבתו שמיני עו אָךְ אַת־זֶה תֹאכְלוּ מִכָּל שֶׁרֶץ הָעוֹף
הַחַיִּים עַל־אֲרֶבֶע אֲשֶׁר־לֹא לֹו כְרָעִים מִמַּעַל לְרַגְלָיו לְנִתֵּר בֵּהֶן עַל־הָאָרֶץ:
בפרשתנו מונה התורה את המותר והאסור באכילה מבין בעלי החיים. כל עולם
החרקים המעופפים ("שרץ העוף") אסור באכילה מלבד אלו שיש להם "כרעים" ממעל
לרגליהם" וסימנים נוספים עליהם אנו לומדים במשנה (חולין ג,ז): "ובחגבים, כל שיש
לו ארבע רגלים וארבע כנפים וקרוסולים וכנפיו חופין את רובו. רבי יוסי אומר: ושמו
חגב...".

"סמוך לצוארו"

את המונח "ממעל לרגליו" מפרש רש"י: "ממעל לרגליו – סמוך לצוארו יש לו כמין
שתי רגלים לבד ארבע רגליו, וכשרוצה לעוף ולקפוץ מן הארץ מתחזק באותן שתי
כרעים ופורח, ויש הרבה מהם במקומינו בינותינו, כאותן שקורין לנגושט"א".
לנגושט"א הוא שמו של מין ארבה הנקרא בעברית חגב נודד (*Locusta migratoria*).
על מנת שנוכל להבין את כוונת רש"י נקדים תיאור קצר של סידור הרגליים בחרקים.
באופן עקרוני יש לכל החרקים 3 זוגות רגליים המחוברות לחזה הבנוי מ-3 פרקים.
כל זוג רגליים מחובר לפרק אחד. קיימים מעט יוצאים מן הכלל בהם התנוון זוג
הרגליים הקדמי כמו למשל במשפחת הסטיריות מהפרפראים. מכך שרש"י ממקם את
הכרעים "סמוך לצוארו", נראה שהבין את המונח "ממעל לרגליו" כ"לפני רגליו".

ארבה המדבר

אם נציב את החגב כשראשו כלפי מעלה הרי שזוג הרגליים הקדמי יהיה גבוה משני
הזוגות האחוריים (רגלי ההליכה). הסבר זה בעייתי משום שבכל סדרת החגבאים (כ-
26,000 מינים) רגלי הניתור הן הרגליים האחוריות ("אֲשֶׁר לֹו כְרָעִים מִמַּעַל לְרַגְלָיו לְנִתֵּר
בֵּהֶן"). ההסבר המקובל לדעת המתירים לאכול ארבה הוא ש"ממעל" איננו ביחס לציר
האורך הניצב (Horizontal) אלא כאשר הוא אופקי. כאשר החגב ניצב בעמדה אופקית
על הקרקע הרי שהכרעים גבוהות יותר מאשר הרגלים (ראו בתמונה).
בנושא זה התחבט אור החיים הקדוש (הרב חיים אבן עטר) בספרו "פרי תואר"
("פירות גינוסר") על שו"ע יו"ד (סיי פה) ובסופו של דבר אסר לאכול ארבה משום
שהבין את המונח "ממעל לרגליו" כדברי רש"י:

הנה סימנים האמורים בדברי רש"י ז"ל אינם במינים אלו שאנו רואים, כי סימני
הקרוסוליים דקדק לומר רש"י שהם סמוך לצואר אינם במציאות בעולם כמו שאומרים
קצת חכמי דורנו, זה שיבוש, אטו מי איכא איניש דידע כל מיני חגב? הלא אחר
האמת אין אנו יודעים מכל המינים אלא מין זה שאנו רואים ומידי דהוה שאין אנו
מכירין כל שאר המינים והיה זה כאחד מהם. ועוד הגידו לי כי ת"ח אחד רשום עבר
בימים שלפנינו, ומצא חגב אחד בסימן הנזכר שהיו לו קרוסוליים סמוך לצואר גם לפי
מה שהעלו הפוסקים דאין לאכול אלא בקבלת שמו חגב דוקא וכו'.

אכן כדברי אור החיים "הלא אחר האמת אין אנו יודעים מכל המינים" שהרי קיימים
כמיליון וחצי מיני חרקים מוגדרים וכנראה עוד מיליונים שעדיין לא התגלו. מאידך
גיטא, לאור העובדה שכל סדרת חרקים מונה מינים רבים (עשרות אלפים עד מאות
אלפים) קשה להניח שבמהלך ההיסטוריה הארוכה של המחקר האנטומולוגי (חקר

חרקים) לא התגלה לפחות מין אחד מתוך הסדרה (Order), אם אכן היא קיימת, שיעיד על מבנה חברי.

יתרה מזאת, קשה להניח שבעל חיים נפוץ מאוד בתקופת חז"ל (ולאחר מכן בתקופת אותו ת"ח שממנו שמע "אור החיים") ייעלם מבלי להשאיר שריד ופליט חי או מאובן. חזקה על מסורת יהודי תימן וחלק מיהודי מרוקו שהכירו את נדידות הארבה (הממשיכות עד ימינו) שהוא הוא המין שבו הוכו המצרים ואותו התירה התורה. לא בכדי מכה זו הסתיימה ב"לא נשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים", על מנת למנוע מהמצרים לנצלו שהרי מין זה היה מזון רצוי.

רגלי ניתור ורגלי טרף

הקושי העומד לפנינו הוא כמובן למה התכוון רש"י ומה באמת ראה אותו ת"ח שעליו סיפר "אור החיים"? לאור העובדה שברש"י המודפס סביב הרי"ף לא הובא פירוש ל"ממעל לרגליו" וגם הרי"ן, שכנראה ציטט את דבריו, השמיט את המילים "סמוך לצוארו", נוכל לייחס את הדברים לשיבוש כלשהו. לגבי ה"ת"ח" שאותו מזכיר "אור החיים" שהעיד על חגב "בסימן הנזכר שהיו לו קרסוליים סמוך לצואר" ייתכן ששגגה עלתה בידו ומה שראה היה נציג של סדרה אחרת שאכן יש לה רגלים מפותחות במיוחד הדומות לכרעיים סמוך לצואר (אני מעיד שכבר פגשתי מורים לטבע שהחליפו בין המינים). כוונתי לגמלי שלמה (ראו תמונה) השייכים לסדרת התיקאים.

בניגוד לחגבים הרי שגמלי שלמה ניזונים מטרף

ואין ספק שהתורה אסרתם. הסימן "כרעים ממעל לרגליו" נועד למנוע החלפה עם חרקים אחרים ובמיוחד עם גמלי שלמה הדומים מאוד לחגבים. לחגבים יש כרעיים לנתר ואילו לגמלי שלמה רגלי טרף הקבועות בפרק החזה הסמוך לצואר כדברי אותו ת"ח.

לתגובות ורישום לקבלת מאמרי צמחים ובעלי חיים על פי סדר הדף היומי:
raananmoshe1@gmail.com

להשלמת העניין מצורפת כאן תשובת הרב שלום יצחק הלוי ז"ל דברי חכמים יורה דעה יא ב"ה סיון תשכ"ה שאלה: יו"ר על יסוד מה אוכלים התימנים בתימן הארבה שקורין להם בערבית גראד.

תשובה: איתא בגמ' חולין (נ"ט) מתני',,,, ובחגבים כל שיש לו ארבע רגלים וארבע כנפים וקרסולים (וקרסולים) וכנפיו חופין את רובו. רבי יוסי אומר ושמו חגב,,, וכתב רש"י שם זהו סימן טהרתם,,, אמנם בבאורו למקרא (ויקרא י"א כ"ב) כתב אבל אין אנו בקיאים בהם שארבעה סימני טהרה בהם, ד' רגלים, וד' כנפים, וקרסולין אלו הם הכרעים הכתובים כאן, וכנפיו חופין את רובו. וכל הסימנים הללו מצוין באותם שבינותינו, אבל יש שראשן ארוך ויש שאין להם זנב,,, ובזה אין אנו יודעים להבדיל ביניהם ע"כ. הנה ספיקה דרש"י מפני הראש והזנב הנמצאים במינים הטמאים וזה אליבא דמאן דחייש לזה כאשר יובא לקמן.

הרמב"ם ז"ל פ"א מהל' מאכלות אסורות הכ"א כתב וז"ל: ומיני חגבים שהתירה התורה שמנה ואלו הן: חגב,,, ומינו. חרגול,,, ומינו. ארבה,,, ומינו. סלעם,,, ומינו. ובהכ"ב כתב מי שהוא בקי בהן ובשמותיהן אוכל, והצייד נאמן עליהן כעוף. ומי שאינו בקי בהן בודק בסימנין. ושלשה (כת' רבי' שלשה סימנין ולא ארבעה מפני שכלל חופות רוב וכו' בכלל כנפיו) סימנין יש להן כל שיש לו ארבע רגלים וארבע

כנפים שחופות רוב אורך גופו ורוב הקף גופו, ויש לו שני כרעים לנתר בהם, הרי זה מין טהור ואף על פי שראשו ארוך ויש לו זנב, אם היה שמו חגב טהור.

הנה הרמב"ם קובע בזה כי באחד משני (דרכים) דברים יכולים לאכול החגבים ומיניהם: (א) שיהא בקי בהן ובשמותיהן והצייד נאמן עליהם כעוף וזוהי המסורת, (ב) מי שאינו בקי בהן ובשמותיהן בודק בסימנים אם יש בהן הסימנים הנז' מותר לאכול מהן ואפילו יש להן ראש ארוך וזנב.

וכתב הטור (יו"ד סי' פ"ה) וז"ל: סימני חגבים כל שיש לו ארבע רגלים וכו', ואין חילוק בין ראשו ארוך ויש לו זנב, או אם אין ראשו ארוך ואין לו זנב ע"כ. וכתב הב"י שם וז"ל: וכתב הרא"ש הלכך נראה דהלכתא כתנא דבי ר' ישמעאל דמתניתין אתיא כוותיה דלא קתני אלא ד' סימנים וכו' ע"ש. וכ"פ מרן הש"ע שם דבארבעה סימנים סגי.

נמצא דדעת הרמב"ם והרא"ש הטור ומרן דבארבעה (שלשה) סימנים סגי ולא חיישי לסי' הה'. אלא שהרא"ש כת' וז"ל: והאידנא אפילו חגב הבא בארבעה סימנים אין לאכלו אלא במסורת ששמו חגב. ולזה נטו כל האחרונים לאסור מפני שאין להם מסורת. [ע"כ הרא"ש] ופשוט דמי שיש לו מסורת מותר גמור. והכי איתא בגמ' שבת (צ' ע"ב) דרב כהנא הוה קאים קמיה דרב והוה קא מעבר שושיבא אפומיה. אמר ליה שקליה דלא לימרו מיכל קאכיל ליה ועבר משום בל תשקצו. וכת' רש"י שם שושיבא מין חגב טהור הוא. וכתב התוס' שם ד"ה ועובר וז"ל: משמע דשושיבא שרי, ואומר ר"ת דבפ"ב דמס' ע"ז (דף ל"ז ע"א) גבי איל קמצא דמפרש רב פפא דהיינו שושיבא, וקאמר התם דבראשו ארוך היינו שושיבא כ"ע לא פליגי דאסור, ל"ג דאסור, אלא גריס כ"ע לא פליגי דשרי דהכא משמע דשושיבא שרי ולית ביה אלא משום בל תשקצו, וסתם מתניתין דפרק אלו טרפות (חולין דף ס"ה ע"ב) שרי ראשו ארוך. לכך נראה לר"ת דגריס כ"ע לא פליגי דשרי. ומסיימי התוס' שם במס' ע"ז וגרסא זו נמצאת בפ' ר"ח, ע"ש.

יוצא אפוא כי יהודי תימן אוכלים הארבה לכ"ע מכמה טעמי: (א) ארבעה (שלשה) סימנים שנאמרו בתורה ובדברי חז"ל נמצאים בארבה. (ב) שם הארבה ושם החגב בתרגום רס"ג אלגראד, ולמין זה שאוכלים בתימן, קורים גראד (עיין פי' הרמב"ם במס' חולין פ"ג). (ג) מה שאמר הכתוב וַיִּהְיֶינָה בְּעֵינֵינוּ פְּחָגִים (במדבר יג, לג) ת"א כקמצין, והיינו איל קמצא הנקרא גם שושיבא בגמ' שבת. (ד) המסורת המכרעת שביד התימנים שהם טהורים. וכל החולקים ואוסרים אותם הוא מפני שאין בידם מסורת כזו שהם טהורים, או החמירו על עצמם לאסורם ולא מדינא. (עיין הש"ך והט"ז שם). ואף לאלה שאין להם מסורת עליהן, יש מי שמתיר להם לאכלם על סמך אלה שיש להם מסורת.

וז"ל מרן הש"ע (יו"ד סי' פ"ב ס"ה) אם שאר מקומות שאין להם מסורת יכולים לאכלו על סמך מקום שיש להם מסורת יש מי שאוסר ויש מי שמתיר ויש לחוש לדברי האוסר. עיין שם דברי הש"ך הט"ז והגר"א מ"ש ע"ז. מ"מ כולו ס"ל במקום שיש מסורת בידם באכילתו, מותר להם לאכול לכתחלה. ואנן בני תימן שיש לנו מסורת להתיר מדור דור, מותר לנו לאכלן ואפילו לכתחלה ואפילו במקום שנהגו בו אסור. וכ"נ מדברי הנו"ב (יו"ד ח"ב סי' כ"ח) בדומה לזה שדעתו נוטה להתיר ע"ש. וכתב רי"ו נתיב ט"ו ח"ה אות כ"א דמי שאין לו מסורת במקומו והלך למקום אחר שיש להם מסורת אוכל עמהם ע"ש. ובאות כ"ד כת' דיני חגבים וסימניהם ומסיים וכתב רש"י כי בארצו היו מהמינים הללו שהיו להם ד' סימני טהרה, והיו נוהגין בהן אסור ע"כ. משמע דבאתריה דהרי"ו ארץ פרובינצה לא היו נוהגים בהם אסור. מפני שהעיקר בזה המסורת שכ"כ הרא"ש בתשו' כלל כ' סי' ל"ב בעניני עופות השחורים וכו' ע"ש. ועיין בדברי הר"ד מזרחי (משרקי) ז"ל בספרו ראשי בשמים ליו"ד (סי' פ"ה סק"ג) מש"כ ע"ז.

וז"ל מרפא לשון על התורה (ויקרא י"א כ"א) להרה"ג יחיא קרח ז"ל, אשר לו כרעים, קרסולין. פי' ארכובות כמו שת"י ולא מעדו קרסלי (שמואל ב, כב, לו). ולא אזדעזא רכובתי. וקראם הכתוב כרעים ע"ש שכורעין בהם וגם מקום חבור הפרסה של אדם נק' קרסול כדאי' במשנה פ"א דאהלות, וכן הבהונות נק' קרסולין כמו שת"י בשופטים ויקצצו את פהנות ידיו ורגליו (שופטים א, ו), וקציצו ית קרסולי ידהי ורגלוהי מפני שכל שהוא מקום חבור ב' פרקים דומה לארכובה ונק' קרסול וזה דלא כפי' רש"י ז"ל שפירש שהם שני רגלים סמוך לצוארו (עיי"ל). אלא כפי הקבלה אצלינו שזה הארבה המפורסם בעולם הוא שהתירה התורה, ולא שמענו בזה המין שיש לו כמין ב' רגלים סמוך לצוארו, והיא הקבלה המפורסמת מעולם מימות הנביאים עד סוף הגאונים כמו שידוע מדבריהם, שהרי הנביא יואל פירש סימניו ואינו אלא הארבה המקובל אצלינו, וכן הגאונים ז"ל פירשוהו שהוא הנק' בל"ע אלגראד כמו שפי' רס"ג ז"ל בתרגומו על פסוק זה, וכן הגאון ר' האי' בס' המפתח פירש ל' הגמ' שבת [צ' ע"ב] רב כהנא הוה קאי קמיה דרב הוה מעבר שושיפא אפומיה (גנס מן אלגראד) כמ"ש בגמ' ע"ז פ' אין מעמידין (ל"ז ע"א). מאי איל קמצא, רב פפא אמר שושיבא ופי' איל קמצא (אלקוי אלשידד פי אלגראד) כי קמצא הוא תרג' חגב. הרי מפורש שהיו אוכלים מזה הארבה המפורסם בעולם. ואף מזה השושיבא שהוא המזיק הגדול ואעפ"י שאין לו ב' רגלים סמוך לצוארו מפני שאינם סימני טהרה שאמר הכ' אלא הארכובות כמו שנת', ואדרבה נראה שאם ימצא אצלינו זה המין הוא אסור לנו כיון שלא קבלנו בו שהוא מותר, וגם שאין לו כרעים כפי פי' הכתוב אצלינו אעפ"י שהתורה רבתה גם מי שיש לו יותר מארבעה רגלים, כיון שהוא מנתר בשתי הרגלים הסמוכים לצוארו ולא ברגלים של מטה שיש בהם הארכובות האלו הוא כח הקפיצה כמו שהוא באדם שכשרוצה לקפוץ צריך להוציא כח הקפיצה מארכובותיו ובהם תהיה כח הקפיצה, ולזה הם נקראים קפיצין פי' שאין להם פרק הארכובות הנקרא קפיצין כמו האדם, וכבר הארכתי בביאור זה כדי לקיים בכל עוז קבלת אבותינו. כי מקרוב הכחישוה רבים כמו שכ' הפוסקים ז"ל ובראשם הר"ח בן עט"ר ז"ל בפירושו על התורה ובחבורו יפה תאר על ש"ע י"ד סי' פ"ה שהוא הרבה להכחיש קבלה זו, והרואה יראה דבריו שאינם מוכרחים לפי טעמיו, כ"ש וכ"ש נגד בעלי הקבלה ופי' התרגום ודברי הגאונים ז"ל שדבריהם דברי קבלה, ולכן לא עזבנו מקבלת אבותינו מקטנה ועד גדולה, וגם על זה אני אומר דלית מלתא דלא רמיזא באוריתא, שכן במשנה תורה נאמר וכל שרץ העוף טמא הוא לכם ולא נאמר עוד סימני החגבים הטהורים, לרמוז שעתידים להשתכח ולהיות נוהגים איסור בכל שרץ העוף, אעפ"י שבאמת יש מהם מותרים כמו שנא' כל עוף טהור תאכלו ופי' חז"ל אלו חגבים טהורים עכ"ל בקצור. גם מהרי"ץ ז"ל העלה התר זה בתשובותיו פעלת צדיק ח"ב סי' ל"ו וח"ג סי' ר"ב, עיי"ש.

ולשם השוואה תשובת הרב מנשה קליין ז"ל בשו"ת משנה הלכות טז ח

אחדשה"ט, אתמול בחזרי הביתה מארצנו הקדושה ראיתי מכתבו מה ששלח בענין האם מותר לאדם מישראל מבני אשכנז לסמוך על מסורתו של ספרדי או תימני ולאכול חגבים אשר לפי מסורת שלהם הם אוכלים אותם ואנן לא אכלינן. וציין למקרא (ויקרא י"א כ - כב) ורש"י חולין נ"א ורמב"ם פ"א ממאכלות אסורות הכ"ב ויו"ד פ"ה ס"א.

והיות כי אין הז"ג⁷ אעתיק כאן ראשונה דברי רבינו הרא"ש הובא בטור יו"ד סי' פ"ב וז"ל כתב א"א הרא"ש ז"ל מי שהוא במקום שנהגו איסור בעוף אחד מפני שאין לנו מסורת והלך למקום שיש להם בו מסורת שיכול לאכול במקום שהלך לשם ואפי' דעתו לחזור, ולא עוד אלא אפי' בכל המקומות יכולים

⁷ הזמן גרמא.

לסמוך על אותו המקום שקבלו בו שהוא מותר כל זמן שאין יכולין להכיר שהוא טמא, וכתב בדו"פ [=בדרישה ופרישה] שם דהיינו דוקא במקומות שלא נהגו בו לא איסור ולא היתר אבל לא במקומות שנהגו בהם איסור ע"ש. והוא פשוט דאל"כ איך ימצא מקומות שנהגו בו איסור ומקומות שנהגו בו היתר, ילך אחד למקום שנהגו בו היתר ויקבל שם מהם המסורה ויבוא לכאן ויאכלו ענוים וישבעו כולם ואפי' נימא דאחד לא מהני להעיד ולהוציא מחזקת איסור היכא דאנן כבר החזקנו באיסורו ילכו שנים ויקבלו המסורה ויבואו ויעידו לפנינו או ב"ד של שלשה ויעידו לפנינו ולא יהי' מקום לחלוק ולמה לן לאסור על מקומינו, ועניי ישראל עיניהם תלויות ולכן פשוט דמיירי דאנן נהגין בו איסור. והו"ל כחלב דאייתר ודאקשתא וכיוצא בזה.

וז"ל הרא"ש עוד בתשובה כלל כ' סי' כ' על הסיגואיניא שאוכלים אותו בקצת מקומות טוב לחקור אחר קבלתם שמא אדם אחד סמך על חכמתו וכו' ודע כי אני לא הייתי אוכל ע"פ מסורת שלהם כי אני מחזיק המסורת שלנו **וקבלת אבותינו חכמי אשכנז שהיתה התורה ירושה להם מאבותיהם מימות החורבן וכן קבלת אבותינו ורבותינו שבצרפת יותר מקבלת בני הארץ הזאת** (ספרד שהי' שם אז רבינו הרא"ש) והא דאמרינן עוף נאכל במסורת בעוף שאין אדם מכיר אותו אבל עוף המקובל מחכמי ישראל שהוא טמא לא יאכל ע"פ מסורת אחרים הפחותים מהם עכ"ל. הביאו ביתה יוסף יו"ד סי' פ"ב ע"ש. ועיין ד"מ בשם רבינו ירוחם נתט"ו או' כ"א וסיים ולכן אין להתיר שום עוף על הסימנים רק במסורת. והנה חידש לן רבינו שני דינים חדא דאפילו שני מקומות שונים שניהם מחכמי אשכנז או חכמי ספרד רק מקום אחד קבלו מסורת להיתר ומקום אנשי אחד קבלו או לא קבלו רק החזיקו לאיסור אין אנשי מקום שהחזיקו לאיסור יכולים לחזוק ולקבל המסורת ממקום שנהגו היתר בדבר ודין זה הו"ל כחלב דאקשתא ודאייתרא, דאנשי ריינוס נהגו כן ולא נוכל להתיר לאחרים על סמך האוכלים, והשנית היכא דיש להם מסורת לתרויהו המסורת דידן עדיף ולכן שפיר מובן מה שהבאתי לעיל דההולך ממקום שאין אוכלין למקום שאוכלין, שאוכל עמהם.

ומיהו נראה דהתם נמי דוקא ההולך ממקום למקום ששניהם ממסורה אחת אבל ההולך ממקום מסורת חכמי אשכנז למקום מסורת חכמי ספרד אפילו לאכול שם בהיותו שם אם דעתו לחזור אין לאכול עמהם וכמ"ש הרא"ש ז"ל "כי אני לא הייתי אוכל ע"פ מסורת שלהם כי אני מחזיק" וכו' ומשמע שאפי' הי' בא למקומן נמי לא הי' אוכל שכיון שאנן לא אוכלין ע"פ מסורת שלנו אין לסמוך על מסורת שלהם, והטעם דקבלתינו יותר אמתית, וא"כ אין בגדר מקום שנהגו אלא שזה בגדר קבלת המסורת שנראים כסתירה ולכן צ"ל דהמסורת שלהם הי' מאיזה חכם שסמך על עצמו ולא על מסורת כמ"ש לקמן בסמוך מזה ע"ש. ומה מובן מאד שלא מועיל שנשלח שני עדים או ב"ד שיבואו ויעידו שהרי אנן אכל המסורת שלהם חולקין שקבלת אבותינו יותר אמתית.

איברא דלפ"ז אפשר דאפי' יליד תימן דוקא במקומן שהם קבלו מסורת אוכל לפי המסורת אבל בא בינינו ונעקר הקביעות של קבלתם א"כ צריך לקבל מסורת שלנו גם בזה שלא לאכול ועיין פסחים נ"א ע"א – ע"ב א"ל רבב"ח לבניה בני לא תאכל לא בפני ולא שלא בפני אני שראיתי את ר' יוחנן שאכל כדי הוא ר"י לסמוך עליו בפניו ושלא בפניו אתה לא ראית אותו לא תאכל בין בפני בין שלא בפני. ועו"ש פעם אחת נכנסתי אחר ר"ש בן רבי יוסי בן לקוניא לגינה ונטל ספיחי כרוב ואכל ונתן לי ואמר לי בני בפני אכול שלא בפני לא תאכל אני שראיתי את רשב"י שאכל כדי הוא ר"ש לסמוך עליו וכו'.

ע"ש ובתוס' שם ד"ה אני ודו"ק וי"ל. ועיין ערוה"ש יו"ד סי' פ"ב ל"ב וי"ל דזה דוקא כשדעתו לחזור למקומו שיצא משם ונהגו היתר אבל כשדעתו להשאר במקומו שוב נגרר אבתרן. וממילא כיון דמנהג אבותינו בידינו לאסור כל מיני חגבים וכמו שמבואר בסי' פ"ה יו"ד שם עיין ט"ז שם וביד אברהם שם סיים ולדידן אין נפ"מ בזה שאין חגב נאכל אלא במסורת, ובערוה"ש שם ס"ה סיים וז"ל ועכשיו אנו נוהגין שלא לאכול שום חגב אפי' בכל הסימנים ואפי' ידוע ששמו חגב (ט"ז סק"א) ומימינו לא שמענו שיהא מקום שאוכלים בו חגבים עכ"ל וכוונתו שיהא מקום כלומר בין מקומות של אשכנז.⁸

וכרגע עלה במחשבתי לדייק בלשון המחבר סי' פ"ה ס"א שכתב סימני חגבים וכו' שאע"פ שיש לו כל הסימנים הללו אינו מותר אא"כ שמו חגב, או שיש להם מסורת ששמו חגב, ויש כאן יתור לשון כיון שכתב אינו מותר אא"כ שמו חגב, למה חזר וכתב או שיש להם מסורת ששמו חגב ולכאורה היינו הך, ובטור ליתא הכפול רק לשון בידוע ששמו חגב. וצ"ל דתרי דינים הם דכל שיש לו כל הסימנים ונקרא שמו חגב בפי כל הרי אנו סומכין שזה הוא החגב המותר כיון שנקרא בפי כל חגב אבל לפעמים יש שיש לו כל הסימנים ואינו נקרא בפי כל חגב אבל יש להם מסורת שזה הוא הנקרא חגב בתורה כיון שיש להם מסורת אפי' עכשיו אין קוראין לו חגב אפ"ה מותר לאכלן מטעם המסורת, והא דלא קוראין אותם חגב צ"ל מפני שנשתנה או נשכח השם ועיין סוכה ל"ד אמר רב חסדא הני תלת מילי אישתני שמייהו אמר אביי אף אני אומר וכו' ואמר רבא בר יוסף אף אני אומר בבל בורסיף וא"כ סומכין על המסורת ועל הסימנים, ולפ"ז צריך להיות שני דברים חדא שיהיו להם כל הסימנים והשנית שיהי' להם מסורת שזה נקרא חגב, ומה שיש להם מסורת לאכול אכתי אין לסמוך על זה וכמ"ש הרשב"א בתשובה על קבלת רבינו הרז"ה ז"ל הובא בבית יוסף ע"ש ודו"ק כי קצרת.

ולכן נלפענ"ד כך דכשהם לעצמן במקומן כיון שיש להם מסורת שכן אכלו אבותיהן א"כ הגם שאין להם מסורת על שם חגב מ"מ על עצם המין כבר יש להם מסורת ואוכלין אותו ע"פ מסורת אבותיהם אין כח בידינו לאסור להם מה שנהגו עד היום היתר, אבל לסמוך עליהם אנן ועל עדותן א"א לן לסמוך שהרי גם הם אין להם מסורת שזה הוא הנקרא חגב וכיון שאין להם מסורת שזה נקרא חגב הגם שאוכלין אותו מ"מ א"א לן לסמוך אקבלתם שהרי צריך להיות במסורת ששמו חגב ואין להם מסורת זו. שוב האיר ה' עיני וראיתי בדרכ"ת סי' פ"ה אות י"א שהביא מס' חגורת שמואל כעין מה שכתבתי ממש ונהניתי מאד שהלכתי בדרך ישרה ומצאתי לי תנא דמוסייע, וכרגע הצצתי בפרי תואר יו"ד סי' פ"ה (וראה אוהחה"ק פ' שמיני) שהאריך הרבה בהיתר החגבים שנהגו בו העולם במקומו והביא שזקינן הקדוש לא אכל מהם וכל העולם אכלו בשנת בצורת ושוב חקר ודרש והי' קשה ההיתר ויותר קשה להם לאסור הכל מ"מ מעט מעט גרשם ואסר להם החגבים כי אמר שאין להם קבלה על השם חגב ועוד ע"ש, וא"כ הרי גם אצלם לא הי' ההיתר ברור לכן לפענ"ד ודאי שלדידן אין לסמוך על ההיתר והמסורת שלהם ואפי' אחד מדידן ההולך למקום שאוכלין לפענ"ד אין לסמוך ולאכול, אלא אפי' לדידהו מי שיצא משם לפענ"ד אין להקל ולהתיר להם לאכול בינינו כי מאד קשה ההיתר מחוץ למקומן כי כאן ודאי אין אדם יודע לומר שהני שמם חגב כי

⁸ א"ה: יתכן שיש לחלק בין הגדון של הרא"ש לגדון כאן. לראש הייתה מסורת על עוף מסוים שהוא החסידה ולכן היא אסורה באכילה. ולכן גם אם בני ספרד אוכלים אותה – מסורת האיסור האשכנזית מכריעה. על הארבה "מסורת האיסור" היא מחוסר בקיאות. ואין אומרים למי שלא ראה את החודש שיעיד, אלא למי שראה.

אפשר הם מין אחר נראים להם שהרי לכן צריך דוקא לדעת במסורה שזה
חגב ושמן כמובן?⁹
בברכת כוח"ט החותם בלב ונפש, מנשה הקטן¹⁰

תן לחכם ויחכם-עוד

הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com
הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליוננו מופיע
שם): www.ladaat.net/gilionot.php

מאמרנו מופיע **ונשמר** באוצר החכמה בפורום העלאת מאמרים
<https://mail.google.com/mail/ca/u/0/#search/dvir/14a6bf5febc771ff>

אם אתה מתעניין
בהגטים הלשוניים של התורה
(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')
אתה מוזמן להרשם (בחנם)
לקבלת דוא"ל בנושאים לשוניים
בכתובת: maanelashon@gmail.com
😊 בוא להחכים את עצמך ואת שאר המכותבים 😊

⁹ א"ה: לדבריו על בני תימן לחדול לאכול חגבים בארצות שנהגו בהם איסור, אבל נראים יותר דברי שו"ת
דברי חכמים. ולפי ההערה הקודמת יתכן שמותר גם לבני אשכנז לסמוך על מסורת תימן....
¹⁰ השם קליין מתורגם 'הקטן' וכך נוהגים רבים לציין לשם ענווה.